

NORSKE HISTORIEDAGER 2014 –
«Grunnloven og det norske samfunnet»
Debatt: barn og historie
Quiz om Sovjetunionen
Postmasterstudium i Bergen

Historikeren

MEDLEMSBLAD FOR DEN NORSKE
HISTORISKE FORENING

3.2014

- 3..... Leder *Kari Aga Myklebost*
 3..... Redaksjonen *Henrik Olav Mathiesen og Lena Ingilæ Landsem*
 5..... Referat fra årsmøtet i HIFO 2014

Norske historiedager 2014

- 6..... Den store grunnlovsreisen *Astrid Marie Holand og Christel Domaas*
 14..... 200-årsjubileum – hva er det vi feirer? *Knut Kjeldstadli*
 22..... Sjøfartens historie *Vidar Eng*
 24..... Akerselva, du gamle og Graah *Jonas Finnanger*
 27..... Masterstudentenes seminar *Miriam Finset Ingvaldsen og Henrik Mathiesen*

- 33..... De prisgitte

HIFO-nytt

- 36..... Arbeidende konferanse i de finske skogene *Kari Aga Myklebost*
 38..... Kloster i grenseland *Kari Aga Myklebost og Sigrun Høgetveit Berg*
 46..... Postmasterstudie i Bergen *Kristine Mo*

Lokallag

- 48..... Fra Trollfjordslaget til Kystaksjonen *Steinar Rønning*
 54..... Værvarslingens historie *Per Pippin Aspaas*

Faste spalter

- 60..... Debatt: Historie for barn – ikke bare fakta! *Synnøve Veinan Hellerud*
 64..... Quiz: Sovjetunionen *Espen Smith-Meyer*
 65..... Kildenøtt: En smakebit *Bente Engelsen*
 66..... Fotografispalten: Poetokratiet *Arthur Tennø*

Forarbeidene til Grunnloven var flere utkast som ble lagt fram for Riksforsamlingen. Den endelige grunnloven ble vedtatt av Riksforsamlingen på Eidsvoll 16. mai 1814. På bordet kunne vi også finne (utenfor dette bildet) den franske grunnloven av 1791, som var en sentral inspirasjonskilde for den norske grunnloven. Dette var et kortlivet dokument fostret av den franske revolusjon, som brøt ut i 1789. Her ble folkesuvereniteten slått fast, etter tradisjonen fra den amerikanske grunnloven fra 1787. Foto: Lena Ingilæ Landsem.

Den norske historiske forening (HIFO)
 Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø
 9037 Tromsø
 Kontortelefon: 77 66 03 06

Historikeren kommer ut med fire nummer i året. Manusfrist for hefte 4 2014: 4 november. Manuskripter sendes redaksjonen som vedlegg til e-post skrevet i Word. Historikeren@hifo.no Annonsepriser (svart-hvitt/farge): 1500/2500 kr per helside, 750/1500 kr per halvside.

Grafisk produksjon: Kjersti Hjelmeland Brakstad. Trykk: Hurtig-trykk

ISSN 1891-6600

Leder

KARI AGA MYKLEBOST

leder HIFO

Den nystiftede nordiske historikerkomité trådte sammen for andre gang i august. Det skjedde under det 28. nordiske historikermøtet i Joensuu i Finland. Den nordiske historikerkomité består av representanter for de nordiske historikerorganisasjonene samt fellesorganet *Scandinavian Journal of History*, og har som formål å diskutere og koordinere saker av felles interesse for HIFO og våre nordiske søsterorganisasjoner i Sverige, Danmark, Finland og på Island. En hovedsak er å sørge for kontinuitet mellom de nordiske historikermøtene. I første omgang er dette nå ivarettatt ved at Aalborg Universitet i Danmark har tatt på seg vertskapet for det neste nordiske historikermøtet, som skal foregå i august 2017. Vi gleder oss allerede til et nytt nordisk treff! Møtets hovedtema er «Reformasjoner», noe som bør åpne for mange spennende sesjoner.

Den nordiske historikerkomité har også satt i gang en prosess for å styrke nordisk deltakelse på verdenshistorikerkongressene, som avholdes hvert femte år i regi av Comité International des Sciences Historiques (CISH). Verdenskongressene

er historiefagets største og bredest anlagte møteplass, og samtidig et sted hvor de små nordiske landene lett drukner. På den kommende verdenskongressen i Jinan i Kina i august 2015 er Norge representert gjennom én sesjon, sammen med svenske og danske kolleger. Konferansen teller til sammen 77 sesjoner. Deltakelsen fra de nordiske landene har vært lav gjennom mange år, og det har vært vanskelig å få gjennomslag for forslag til sesjoner fra de enkelte nordiske landene. Samtidig mener man å se tegn til at nordiske historikere leser hverandre i mindre grad enn før, til tross for vi bedriver forskning på språk som er gjensidig tilgjengelige. Kanskje lar vi oss fange av den allmenne angliseringen? En aktiv samling av det nordiske innad i CISH vil kunne fylle tre funksjoner, som alle er sentrale for historieforskningen i Norge og i våre nærmeste naboland: øke den nordiske deltakelsen på verdenskongressene, øke interessen for nordisk historie i internasjonale sammenhenger – og samtidig bidra til at vi leser, skriver og diskuterer vår fortid som del av den transnasjonale nordiske regionen vi tilhører.

Redaksjonen

HENRIK OLAV MATHIESEN OG LENA INGILÆ LANDSEM

Redaktører Historikeren

Historikeren er nå i en overgangsfase. Etter vel to år i Tromsø flyttes redaksjonen til Oslo, som et ledd i HIFOs praksis med å rullere oppgavene mellom universitetene. Henrik Olav Mathiesen overtar som redaktør, og sammen med ham vil Håvard Brede Aven, Miriam Finset Ingvaldsen og Gjermund Forfang Rongved arbeide med å utgi bladet. Lena Ingilæ Landsem, Maria Purtoft og Astrid Marie Holand følger med den nye redaksjonen i en overgangsperiode. Redaksjonen vil takke Tromsø-redaksjonen med Vidar Eng, Steinar Rønning, Christine Smith-Simonsen og Hege Stavseth for arbeidet de frivillig har lagt ned i *Historikeren*.

Historiedagene i Oslo i juni er naturlig nok tema for dette nummeret. Vi dekket konferansen og kan med Knut Kjeldstadli's oppsummerende foredrag, ekskursjoner som Den store grunnlovsreisen og vandringen langs Akerselva, samt en rapport fra en av sesjonene om sjøfartshistorie gi leserne et glimt fra det største nasjonale arrangementet for norske historikere.

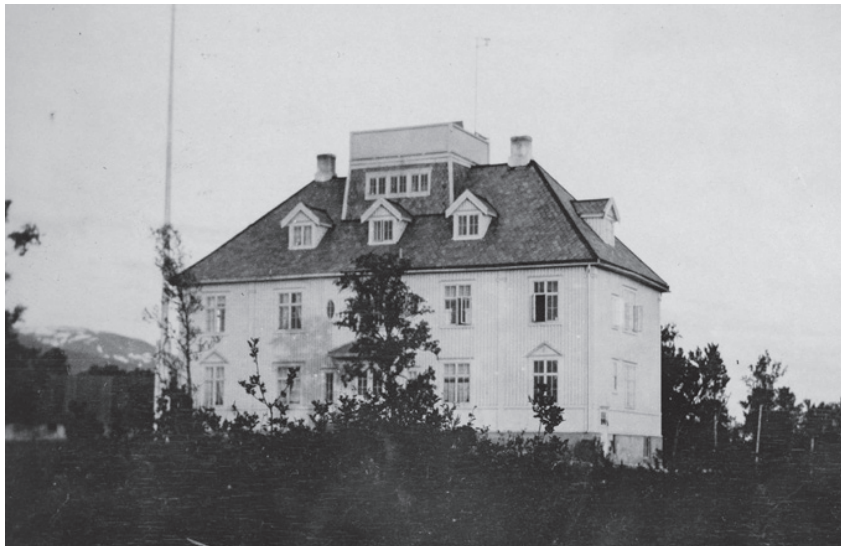
I anledning disse dagene ble også et masterseminar for nyeksaminerte masterstudenter avholdt. I følge arrangørene et så vellykket og inspirerende seminar, at man

Rødvinseminar: Værvarslingens historie

PER PIPPIN ASPAAS
HIFO-Tromsø

4. juni 2014 kl 19:00 innbød HIFO Tromsø til rødvinseminar i lokalene til Værvarslinga for Nord-Norge, på toppen av Tromsøya. Sola skinte fra klar himmel og gradestokken viste 23,2 grader Celsius, mot normalt 9,1. Den knapt følbare nordøsten beveget seg neppe mer enn et par meter per sekund mens små klynger av meteorologihistorieinteresserte svettet seg oppover bakkene til observatoriet. Det er ikke ofte tromsøværingene kunne ønsket seg noe mer kraft i nordavinden. Dette var en slik dag.

Rødvinseminaret, som bar tittelen «Veret, nasjonen og landsdelen», var det fjerde i lokallagets egen serie om Tromsøs lærdomshistorie (se tidligere omtaler i *Historikeren*, nr 4/2010, 4/2011 og 4/2013). Som vanlig kom seminaret i stand takket være godt samarbeid med institusjonen som sto i

«Geofysen»: Det første bygget som ble brukt som værvarselstasjon i Nord-Norge het egentlig Geofysisk institutt, men var på folkemunne kjent som «Geofysen», og ligger på samme tomt som Værvarslinga for Nord-Norge holder til i dag. Foto: T. Høegh/Perspektivet Museum.

sentrum. HIFO Tromsøs leder Bjørn Petter Finstad åpnet arrangementet med å rette en takk til regiondirektør Helge Tangen ved Værvarslinga. Foruten regiondirektøren selv var en rekke nåværende og forhenværende ansatte på Værvarslinga å finne blant de cirka 40 tilhørerne.

Meteorologi som nasjonsbygging

Kveldens første innleder, Yngve Nilsen, inngår i en gruppe på fire historikere som er engasjert for å skrive et bokverk om Meteorologisk institutts historie som skal foreligge til 150 års-jubileet i desember 2016. Nilsen åpnet med

å gjengi et utsnitt av *Almanakk for Norge*, som ble redigert av professor i astronomi og anvendt matematikk Christopher Hansteen (1784–1873) fra Det Herrens År 1813 og framover. Almanakken inneholdt ikke bare astronomisk informasjon. Den ga også en form for værvarsel, påpekte Nilsen.

Hansteen antok at været gjentok seg i sykluser på 19 år. Dermed mente han å kunne forutse hvordan været ville bli i årene som kom. Disse «værvarslene» ble ikke bare tvilsomme, de ble selvsagt også altfor grovkornete. Alle som har sett en værmelding på TV vil vite at det sjelden blir samme værtype i alle landsdeler, til samme tid. Og som om ikke ett nasjonalt værvarsel var upresist nok, opererte man først med værdata fra København, siden fra Stockholm; først fra 1811 ble det foretatt regelmessige observasjoner av været i

Christiania, og disse kunne ikke brukes i almanakken før 19 år senere.

På 1850-tallet ble et internasjonalt vær-varslingsystem initiert av astronomen Urbain Le Verrier. Ved hjelp av telegraflinjer tikket værobservasjoner fra en rekke stasjoner inn til Observatoriet i Paris. Le Verriers stab sendte så ut dagsvarslere ved hjelp av telegraflinjer til et stadig voksende nettverk av stasjoner. Avhengigheten av teknologien gjorde at Telegrafdirektøren i realiteten fikk ansvaret for værvarlet i Norge. Ordningen var lite formålstjenlig og det skulle ikke mange falske stormvarslere til før tilliten til systemet havarerte.

Henrik Mohn, en pionér i værvarslingens historie. Foto: Norsk Polarinstitutt.

Det ble klart at nasjonen behøvde sitt eget Meteorologisk institutt. Med datidens tette forbindelse mellom astronomi og meteorologi, lå det kanskje i stjernene at Observatoriet i Christiania ble utpekt. Oppdraget med å bygge opp den nye institusjonen falt på den unge observatoren Henrik Mohn (1835–1916). Det skulle vise seg å bli et lykkelig valg.

Mohn bygde raskt opp en værtjeneste basert på statlige infrastrukturer som telegrafstasjoner, toglinjer og fyrtårn, men var også hjulpet av private entusiaster. Identiske måleinstrumenter ble distribuert land og strand rundt. Klimatologiske studier i 1800-tallsforstand hadde som hovedmål å kartlegge ulike regioners vær opp mot hverandre. Men Mohn pekte også på nasjonale klimatologiske særpreg, blant annet at våre milde vintre var forårsaket av

Intet rødvinseminar uten rødvin: Innleder Yngve Nilsen benytter pausen til å bestille et glass vin hos HIFO Tromsøs Sigrun Høgetveit Berg. Det hører med til historien at han ikke fikk lov til å betale. Foto: Per Pippin Aspaas.

Golfstrømmen. Og han vektla at det var et nasjonalt ansvar, i et land med «så mye vær», å forske på stormer.

Mohn var videre en pionér i polar sammenheng. Han var initiativtaker til den norske Nordhavsekspedisjonen i årene 1876–78; senere fremmet han andre ekspedisjoner med sin karakteristiske blanding av faglig-logistisk støtte og det vi i dag kaller lobbyvirksomhet. Slik bidro han til å gi Staten Norge et fotfeste i et Arktis som i stor grad var preget av private, kommersielle aktører.

Kommersiell værdata

Ikke slik å forstå at kommersielle aktører var noe galt i seg selv. I 1890-årene kom det

til et markant byks i antall værstasjoner fordi ulike bruksforeninger – mot betaling – bestilte lokale værdata som de hadde behov for. Denne kommersialiseringen av værvarslet var noe nytt i norsk sammenheng. Den storstilte innsatsen til tross: I sine 47 år som nasjonens værsjef drev Mohn i realiteten det aldri lengre enn til å varsle østlandsværet. Stormvarsler ble riktignok sendt ut en gang iblant, men datagrunnlaget var for spinkelt og risikoen for å rope ulv én gang for mye gjorde at man ikke vektla fiskeflåten behov i den grad vi kanskje skulle ventet.

I 1918 fikk Vestlandet sin egen regionale værtjeneste lokalisert til Bergen. Verdensstjernen Vilhelm Bjerknes (1862–

Historiker og pensjonert statsmeteorolog Vidar Eng sammen med sin tidligere arbeidsgiver, regiondirektør Helge Tangen. Foto: Per Pippin Aspaas.

1951), som i årene 1917–26 var professor i geofysikk ved Bergen museum, utviklet en matematisk modell for å varsle været som langt overgikk det som hadde vært anvendt til da (se Robert Marc Friedmans *Appropriating the Weather* fra 1989). Samtidig som Bjerknes og hans medarbeidere bygde opp den såkalte Bergenskolen, tok de for alvor fatt på arbeidet med å imøtekomme kystfiskeflåten behov for pålitelige værvarsler til havs. Landbruks- og østlandshegemoniet i norsk værvarslingshistorie skulle snart være over.

Nordnorsk værvarsel

I 1920 fikk Nord-Norge sin egen værtjeneste. Det første bygget, på folkemunne kjent

som Geofysen, ligger på samme tomt som Værvarslinga for Nord-Norge holder til i dag. Det passet derfor fint å overlate ordet til Vidar Eng, tromsøhistoriker og pensjonert statsmeteorolog, som fortalte om «værvarslings historie i Nord-Norge».

I likhet med Nilsen var også Eng inne på det paradoksale i at kysten, og ikke minst Nord-Norge, langt på vei var uteglemt i det første halve århundret med institusjonell værvarslingshistorie i Norge. Eksempelvis kom 50 prosent av rikets eksportinntekter fra fiskeriene i 1875. Lofotfisket genererte en stor del av disse inntektene, og det i en periode på året som var svært stormutsatt. Det var likevel særlig vanskelig å varsle været i Nord-Norge fordi det ikke fantes

Lokallag

Etter foredragene var det duket for omvisning i «Geofysen», den gamle observatoriebygningen som ble oppført i årene 1917–19. Vidar Eng leder an. Foto: Per Pippin Aspaas.

værobservasjoner fra områdene vest og nord for Nord-Norge, i motsetning til områdene vest for Vestlandet og Trøndelag. Bjerknes forsøkte derfor i de første årene å bruke landbrukets og flyvåpenets interesser som brekkstang for økte bevilgninger til meteorologien.

Fiskeriene ble dermed en langt viktigere og mer langsiktig alliert for meteorologifaget i Norge. Tromsø fikk sin værvarsling fordi en rekke mesener fra det lokale næringslivet kjente sin besøkelsestid og bidro økonomisk. Stortinget skjøt også inn penger, i første rekke som følge av press fra fiskerne. Alliansen bar frukter. Fra sin spede start med tre ansatte i 1920, vokste Vervarslinga til en enhet med 24 ansatte ved krigsutbruddet i 1940. En rekke nye observasjonsstasjoner ble bygget og gamle ble rustet opp, i hele landsdelen. Det hører med til historien at i mellomkrigstiden lå værvarslingsstasjonen nede i juli og august. Ikke på grunn av ferieavvikling, men fordi

Seminar deltakerne ble også lovet «Tromsøs beste utsikt» fra balkongen på taket av Geofysen. Det viste seg å være en sannhet uten modifikasjoner. Fra taket ser vi Vervarslinga for Nord-Norges moderne hovedbygg med Tromsdalstinden og Fløya belyst av strålende solskinn i bakgrunnen. Men hvor vakkert været enn var denne dagen, var det altså ikke dagens værvarsel som hadde lokket tromsøværingene hit. Foto: Per Pippin Aspaas.

værvarslingsansatte da reiste rundt i en egen båt for å inspisere og opprette anlegg i landsdelen. I tillegg må det nevnes at helårsbemannede stasjoner ble grunnlagt på Bjørnøya (1920), Jan Mayen (1921) og Myggbukta øst i Grønland (1922). Den teknologiske utviklingen gikk også her hånd i hånd med værvarslingen. En egen radiosendertjeneste ble raskt opprettet for både å hente inn værobservasjoner og å kringkaste værvarslere fra Vervarslinga i Tromsø.

Vær og makt

Satsingen kostet. I en periode med smalhans på 1920-tallet var de samlede utgiftene til landets meteorologiske institusjoner steget til nesten halvparten av Universitetets årsbudsjett. Likevel unngikk man kutt. Som Narve Fulsås har beskrevet i *Havet, døden og været* fra 2003, var fiskerne nå blitt en pressgruppe å regne med. I tillegg kom sjøflyruter både i nordgående og sørgående retning fra Tromsø. Spektakulære spesialoppdrag, som utarbeidelsen av spesialvarslere for Amundsens og Nobiles luftskipferder i 1926 og 1928, passet som hånd i hanske med statens ishavs-imperialistiske ambisjoner. Symbolsk viktig var nok også samlokaliseringen av værtjenesten og nordlysforskningen i Tromsø de første årene; polarnasjonen Norge hadde markeringsbehov på den internasjonale arena. Vervarslinga for Nord-Norge ivaretok mer enn rent (samfunns)økonomiske behov.

Under okkupasjonstiden 1940–45 nektet Meteorologisk institutt å varsle været for okkupasjonsmakten, og tyskerne på sin side nektet instituttet å lage værvarslere for allmennheten. Etter krigen ble veksten i luftfarten, den militære så vel som den sivile, et argument for å øke virksomheten. Ny

teknologi muliggjorde de første offisielle todagersvarslene fra 1966. I 1981 kom også femdagersvarslene, en utvikling Bjerknes for øvrig hadde spådd. Siden midten av 1980-tallet har moderniseringen av Vervarslinga for Nord-Norge for alvor skutt fart, og Eng mente bestemt at den arbeidsplassen han pensjonerte seg fra i 2012 var godt i takt med tiden.

Vervarslinga for Nord-Norge i dag

I diskusjonen som fulgte var det flere som stilte spørsmål om nåtidssituasjonen. Regiondirektør Tangen kunne bekrefte at kommersielle og nasjonale interesser fortsatt spiller inn. Men når Vervarslinga inngår samarbeid med kapitalsterke aktører, gjøres det kun på slike vilkår at værvarslene blir bedre. Når det i år skal bores etter olje nokså nær Bjørnøya, vil den meteorologiske stasjonen der, med sin helikopterlandingsplass og øvrig infrastruktur, være et viktig bidrag til sikkerheten ved helikoptertrafikk til boreriggene. Timevise værrapporter og lokalvarsel hele døgnet fra meteorologene i Tromsø, med spesialvarslere både med tanke på landing og for de luftlagene hvor helikopterflygingen pågår, betyr mye for sikkerheten rundt riggene. Slikt ekstra-arbeid faktureres Avinor (som tar avgifter fra oljeselskapene) og de inntjente midlene brukes så til å bygge opp ytterligere kompetanse i en institusjon som i snart hundre og femti år har spilt en nøkkelrolle i Norges nordområdepolitikk.

Etter foredrag, forfriskninger og diskusjoner fikk deltakerne omvisning både i den ærverdige Geofysen og i de toppmoderne lokalene til Vervarslinga for Nord-Norge. Mettet av inntrykk ruslet tilhørerne hjemover for å fortsette å nyte den subarktiske forsommervarmen.